

Dragan Matič

TAKTA PA TA ČLOVEK GOTOVO NI IMEL

Preganjanje ustavovernih uradnikov na Kranjskem

Takoj po nastopu prvega in edinega slovenskega deželnega predsednika na Kranjskem (v drugih deželah s slovenskim prebivalstvom kaj podobnega ni prišlo niti zdaleč v poštev), so kranjski Nemci začeli skozi usta ljubljanskega ustavovernega društva z jadicovanji o tem, kako se jih zatira. Te jeremijade niso potihnile ves čas Winklerjevega predsednikovanja. Trajala so vse do konca habsburške monarhije in še dlje – določen odmev teh tožb je zaslediti tudi dandanes. Pričujoči članek govori samo o enem primeru, ki je zanimiva slika o tem, kako je dogodek, ki je bil sam po sebi nepomemben in brez posebnega vpliva, dobil precejšen odmev v javnosti. Kljub svoji obiskurnosti je v pregretem vzdušju mednarodne nestrpnosti in ustaljene prakse, ki je (ne glede na to, kdo je bil na vladi) v vsakdanjem življenju narokovala discipliniranje opozicije, zavzel nenavadno velike razsežnosti; postal je predmet razprav v dunajskem parlamentu in vir časopisnih polemik.

V začetku osemdesetih let se je politika ljubljanskega ustavovernega društva osredotočila na ohranjanje nemškega posestnega stanja. Stranka, ki je še pred nekaj leti gojila ambicije, da (na podlagi proklamiranega liberalizma ob asistenci dunajske vlade in s pomočjo laične šole, nemškega uradovanja ter kulturne, gospodarske in politične premoči nemštva v Avstriji) pod nadzorom za-

drži celotno Kranjsko in jo, kot kak udav svoj plen, počasi, v miru in postopno, tj. po povsem naravni poti prebavi (beri: odreši klerikalnega vpliva in v širšem časovnem razponu politično prepoji z liberalizmom ter nadnacionalnim avstrijskim patriotizmom, hkrati pa seveda germanizira), se je morala sprijazniti z novim poslanstvom. Reševati je bilo potrebno, kar se je zdelo, da se rešiti da. Kruta usoda je zamenjala vloge in če so Slovenci pred nekaj leti morali z glasom vpijočega v puščavi prositi za osnovne nacionalne pravice, tj. predvsem pravice do uporabe svojega jezika v šolstvu, uradih in sploh javnem življenju, so se z nastopom Taaffejeve vlade v vsaj nekoliko podobni vlogi znašli kranjski Nemci. Medtem ko so bili npr. ljubljanski Nemci do nastopa Winklerja zadovoljni z utrakvističnim sistemom šolstva, ki je bil uveljavljen na Kranjskem, Slovenci pa so se nad njim stalno pritoževali, se je situacija v osemdesetih obrnila na glavo.¹ Prizadevanja kranjskih Nemcev so bila tako od osemdesetih let 19. stoletja osredinjena na zagotovitev avtonomnega šols-

¹ Spet se je pokazalo, kako trditev Otta Steinwenderja, da ni važno, kdo vlada, ampak kako vlada povsem drži ter da vse ustavne reforme, ki so jih ustavoverci tolikanj opevali, predstavljajo okvir, znotraj katerega se lahko vlada tako ali drugače, ne da bi se ustavnost in zakonodaja kršili. V tem smislu je vendarle potrebno ohraniti določeno distanco do ustavnih reform, ki so na vsakdanjo politično prakso vendarle imele le omejen vpliv in so dopuščale vsakokratni vladi več kot dovolj maneverskega prostora, ki je dovoljeval prav dramatične zasuke v izvajanju vladne politike.

tva in omogočanje delovanja kulturnih ustanov nemške narodne skupnosti, manjšine, ki je predstavljala nekaj manj kot petino ljubljanskega prebivalstva in okrog 5 % vseh Kranjcev. S tem je bil neločljivo povezan tudi boj na finančno gospodarskem področju, ki se je v prvi vrsti manifestiral v obliki bojkotnih gibanj posameznih narodnozavednih trgovcev (svoji k svojim), najbolj pa zaostрил ob slovenskih poskusih zavzetja Kranjske hranilnice, ki je predstavljala poglobljen in neusahljiv finančni vir za vse potrebe nemške narodne skupnosti na Kranjskem.²

Vsekakor ni dvoma, da so kranjski ustavoverci Winklerju s stalnimi kritikami že od vsega začetka njegovega službovanja v vlogi kranjskega deželnega predsednika dodobra načeli živce.³ Potem ko sta se o grozovitem zatiranju Nemcev na Kranjskem (predvsem kratenju njihovih pravic do lastnega šolstva ter poskusih, da se jih oropa nadzora Kranjske hranilnice) v dunajski poslanski zbornici razgovorila že poslanca Jacques (1883) in Plener (1885) – slednji je nastopil tudi z interpelacijo -, je v bran kranjskega nemštva 1886 nastopil še državnozborski poslanec Tomaszczuk.

Zaplet in publiciteta

Tomaszczuk je vlado v svojem govoru obtoževal, da po enem letu še ni rešila pritožbe proti odločbi, s katero je deželni predsednik Winkler Kranjski hranilnici prepovedal financiranje ustanovitve nemške šole. V tej zadevi je Tomaszczuk vložil tudi interpelacijo. Ob tej priliki pa se je pokazalo, da Nemci niso nezadovoljni le z Winklerjevimi (ne)aktivnostmi na šolskem področju. Deželni predsednik je namreč leta 1885 povzročal neprijetnosti svojim podrejenim – državnim uradnikom, ki so zahajali na sestanke ljubljanskega ustavovernega društva. Ni povsem jasno, kako da so o tem zatiranju spregovorili skoraj z enoletnim zamikom. Kakorkoli že, ko je državni poslanec Tomaszczuk⁴ v parlamentu govoril o neprijemnem odnosu deželne vlade do nemških šol,

je sliko nemogočih kranjskih razmer podkrepil s poročilom o trpinčenju ustavovernih državnih uradnikov. Navedel je odlok deželnega predsednika Winklerja, s katerim so določili izpraševanje uradnikov, ki so prisostvovali nekemu sestanku Ustavovernega društva, na katerem so z resolucijo podprli dejavnost Združene levice. Pravzaprav je zanimivo, da ob Tomaszczukovem razkritju »afere« Združena levica ni več obstajala, saj je ob volitvah 1885 razpadla na radikalno-nacionalistični Nemški in ter liberalno-konzervativni Nemško-avstrijski klub, kateremu je pripadal Tomaszczuk. Tako ni mogoče reči, da se je v tem slučaju v parlamentu govorilo ravno o aktualnih zadevah: beseda je tekla o eno leto starih šikanah, do katerih je prišlo zaradi resolucije podpore, poslane politični stranki, ki v času razprave ni več obstajala. Kakorkoli, »stigmatizirane« uradnike so 1885 silili, naj odgovorijo na 14 vprašanj. Na omenjenem spornem sestanku Ustavovernega društva, ki se je zgodilo v začetku marca 1885, je društveni predsednik Schaffer govoril o aktualnih političnih razmerah. Tomaszczuk je menil, da v tem govoru ni moglo biti kaj spotakljivega, saj ga je ves čas poslušal predstavnik vlade – policijski komisar, ki ni posredoval. Prisostvovali so tudi nekateri uradniki in profesorji, ki se debate po njegovih navedbah niso udeležili. Vendar je deželni predsednik dal sestaviti seznam teh profesorjev in uradnikov ter njihovim predstojnikom poslal prezidialni odlok (dat. 7. 4. 1885, 3. 11. Präs.), v katerem je odredil, naj te ljudi izprašajo na podlagi 14 vprašanj. Nekatera od njih so – po povzemanju parlamentarnega govora – bila: »Ali in v kakšni meri odobravate govore s tega sestanka, katerim se je ploskalo in ki so očitali vladi oz. jo napadali? Kaj menite o trditvi prvega govornika, da vlada daje vedno več koncesij posameznim strankam oz. nacijam z izjemo le nemške in da naklonjeno obravnava le nacionalce? Kaj razumete pod koncesije in ugodnosti? (veselost na levi) V kolikšni meri vidite v domnevnih ugodnostih zlorabo in kateri zakon naj bi vlada s temi ugodnostmi kršila? (nova veselost in klici: Škandal!). Tako gre v tem smislu od 1. do 14.«

² Vse dogajanje, ki ga v pričujočem članku omenjamo, bo nadrobneje opisano v knjigi "Nemci v Ljubljani 1861–1918", ki bo izšla jeseni 2002.

³ Posledica tega Winklerjevega ustavovernega izživljanja je bila ustavitve izhajanja dnevnika kranjskih ustavovercev *Laibacher Tagblatt*, ki jo je Winkler dosegel leta 1880 s tem, da je edino ljubljansko tiskarno postavil pred izbiro: ali naj tiska *Laibacher Tagblatt* ali napol uradni *Laibacher Zeitung*. Tiskar Bamberg se je seveda odločil na podlagi podjetniške logike.

⁴ Anton Tomaszczuk (umrl 1889) je bil tiptičen predstavnik nemštva jezičkovnih otokov (*Inseldeutschum*). Doma je bil v Bukovini in je izviral iz nacionalno mešanega zakona. Večkrat se je zapletal v spore s *Schönererjem*, ob razcepu *Združene levice* 1885 je vstopil v *Nemško-avstrijski klub*, v kasnejši *Združeni nemški levici* pa je pripadal njenemu desnemu krilu. Primerjaj Loihar Höbelt: *Kornblume und Kaiseradler: Die deutschfreihheitlichen Parteien Altösterreich 1882–1918*, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, München: R. Oldenbourg, 1993, str. 50 in 52.

Kranjski deželni predsednik Andrej Winkler

Tomaszczuka je nato zanimalo: »Kakšen namen ima ta inkvizicija? Ali postaviti samozavestnega, prepričanju zvestega človeka v ponižujoč položaj ali javno priznanje njegovega prepričanja uporabiti v namene, o katerih ta odlok ne govori. Vsakemu, ne glede na strankarsko pripadnost, je jasno, da je za dobro vladanje in administriranje poleg znanja, razumevanja in ostalega potreben tudi političen takt. Takta pa človek, ki je sestavil ta vprašanja, ni imel.«⁵

Laibacher Zeitung (dalje L. Z.) je na Tomaszczukove obtožbe odgovorila s povzetkom razprav na inkriminiranem sestanku Ustavovernega društva, o katerem je poročala že 16. 3. 1885: »Otvoritveni govor je imel sedanji društveni predsednik dr. Schaffer, ne pa takratni Schrey. Govornik je med drugim ostro kritiziral vlado in govoril o njenih neuspehih na vseh področjih – preganjanju Nemcev, propadli spravi ipd. ter praksi podeljevanja koncesij vsem, razen Nemcem, za kar je poslanec Suez iznašel izraz »Politik der Winkelzüge« [politika ovinkarjenja – op. a.]. Schaffer je nato obsodil zatiranje kranjskih Nemcev v šolstvu, ši-

kaniranje uradnikov, izročitev političnih teles nacionalnim fanatikom ... Nato so sprejeli resolucijo – nezaupnico vladi.«

L. Z. je nato opozoril, da državni uradniki nimajo privilegija poslanske imunitete, kot ga ima npr. Tomaszczuk, ki lahko po želji kritizira vlado. Razen tega to izpraševanje nima posledic, saj vsi izprašani uradniki lepo in mirno uživajo svoje službe. S to t. i. inkvizicijo so dobili le namig, da jim je pod aktualno vlado sicer dovoljeno dosti, ne pa vse. Ob tem je tudi navedel, da se je dobro spomniti prakse prejšnjega režima, ko je moralo iz Ljubljane oditi osem uslužbencev naenkrat, in to v različnih smereh neba: »Eden je imel celo to srečo, da je šel v domovino Tomaszczuka – Suza-wo na ruski meji. In to se je zgodilo brez inkvizicije, brez kakršnihkoli vprašalnikov, v štiriindvajsetih urah. Tako je prejšnja vlada zahtevala subordinacijo, disciplino in respekt. Kje je bil takrat dr. Tomaszczuk, človek znanosti, prava in svobode, da ni takrat povzdignil svojega mogočnega glasu o razmerah na Kranjskem? Ali mu takrat njegovi ljubljanski prijatelji niso poslali nobenih podatkov v presojo v parlament?«⁶

L. W. je odgovarjal, da je »zasliševanje merilo na mnenja in prepričanja, ki so vendar osebna stvar vsakega posameznika. Povod za to pa je bilo le to, da so uradniki pasivno poslušali kritiko vlade, ki je bila v mejah zakona. Nihče nima pravice koga siliti, naj pove svoje mnenje.«⁷

V parlamentu je Winklerjev režim na Kranjskem branil Šuklje. Slovenski narod je objavil njegov govor v treh delih, in sicer 1., 2. in 3. 4. 1886.

⁶ L. Z., 26. 3. 1886.

⁷ L. W., 10. 4. 1886, članek z naslovom »Moderne Inquisition«. 24. 4. 1886 je L. W. objavil odprto pismo, podpisano s Carnolus, naslovljeno na Winklerja (Offener Brief eines Krainern an den slowenischen Landespräsidenten in Krain Herrn Baron Andreas Winkler), ki je opredeljevalo oz. kritiziralo stališča politike deželnega predsednika. Med drugim je pisec Winklerju sporočal, da je opustil upanje, da bi ga prepričal o zgrešenosti potti, ki jo je ubral. Izboljšanje na Kranjskem je možno le od zunaj. Winkler je obseden od treh fiksnih idej, ki mu postavljajo okvire: »I. Gospodje od Laibacher Wochenblatt – vsa skrb vlade, vsa opozicija izhaja od teh zlobnih gospodov. Vsa uradna nejevolja, vsi izpadli so naravnani proti njim. Vsak v deželi pa ve, da pri tem ne gre za L. W., pač pa za nemško prebivalstvo Kranjske. II. Razmerje prebivalstva na Kranjskem: 29.392 Nemcev in 447.366 Slovencev, kar pri najboljši volji preprečuje nemške zahteve. Kolikokrat je L. Z. to že navedel, kolikokrat pa je bilo že dokazano, da se velika vprašanja uprave, zakonodaje, kulture, šolstva in omike ne dajo rešiti na osnovi brutalnega seštevanja števil, da je vprašanje, kaj naj bo

⁵ L. W., 27. 3. in 3. 4. 1886.

Šuklje je med drugim povedal: »V resnici imamo prav pametne ljudi, ki mislijo, da pod vlado Taafsejevo v Kranjskej gospoduje samohotje, kakor morebiti kje v deželi zamorcev ob Tsadskem jezeru, ljudi, ki resno verjamejo, da sedanji deželni predsednik kranjski je pravi pravcati Herodež, ki le to misli in namerava, kako bi po betlehemskega umoril dete, pomilovanja vredno nemštvo na Kranjskem ... Kaj je po kratkem najpoglavitejše, kar častita opozicija po svoji časopisih in tu v parlamentu očita politični upravi Kranjske? Prvič je to razmerje mestnih osnovnih šol ljubljanskih, drugič so to odnošaji politične uprave s tistim sklepom kranjske hranilnice in slednjič, tretjič razmere mej načelnikom politične uprave in mej uradniki ter profesorji nemške narodnosti, predvsem tisti ukaz od 7. aprila 1885, s katerim je zadnjič gospod poslanec Tomaszczuk znal skupiti nekoliko nepredrage senzacije. Kar se tiče mestnih osnovnih šol ... do septembra 1885 ni bilo trdo nemških osnovnih šol v Ljubljani pa tudi trdo slovenskih ne. V nižjih razredih se je pričelo s slovenščino, v višjih pa se je nemški poučni jezik posadil namesto slovenščine ... Poglavitno je, da je tako jezikovno organizacijo mestnih šol ljubljanskih leta 1878 sklenila ravno nemška večina mestnega zbora in potrdila ravno tako nemška večina deželnega šolskega sveta. Ukrepa nismo mi storili, uperjen je bil proti nam, živel je, četudi smo se mi pritoževali in ga zavračali. A glejte potem pridejo z nedolžnimi obrazi in dolžijo politično upravo kronovine.«

Glede hranilničnega sklepa o ustanovitvi šole, ki je bil sprejet 29. 5. 1884, deželno predsedstvo pa ga je zavrnilo šele 15. 1. 1885, je Šuklje navajal, kako je razburil celo kronovino, saj so varčevalci pri hranilnici v 98 % Slovenci in da je anomalija, ker s sredstvi hranilnice gospodari 40 članov ter da bi se to moralo rešiti po »postavni« pot. Deželnemu predsedstvu ni bilo mogoče prej odgovori-

ti, ker je moralo zbrati statistične podatke, saj je mestni občini ministrstvo zaukazalo ustanovitev dveh nemških šol in se je ustanovitev še ene zdelala nekoristna, Kranjska hranilnica pa je lahko namenjala svoje dotacije le v obče koristne namene. Nekoristnost oz. nepotrebnost še ene nemške šole v Ljubljani se je na koncu izkazala za točno.

Kar zadeva šikaniranje državnih uradnikov na Kranjskem in zloglasni seznam, je Šuklje izjavil: »Ko sem poslušal govor bukovinskega poslanca, dal bi se bil sam skoro zapeljati, da bi bil misli na kak Sullov subskripcijski seznam, ki se je stavil proti nemškemu profesorjem in uradnikom, v tem se pa spominjam, da acta publica »Konstitucionalnega društva« v Ljubljani že davno več ne obračajo nase pozornosti širših krogov. Pri dotičnem občnem zboru je bilo 24 članov, reci celili 24 članov, in še o teh hudobni jeziki govore, da so jih morali več privleči od mize v gostilni in kavarni. (Veselosť na desni) Pri tem zboru, ki nikakor ni imponoval s številom udeležiteljev, bili so samo trije državni funkcionarji, namreč dva srednješolska profesorja in jeden finančni uradnik; jaz mislim, da je bil seznam udeležiteljev, o katerem je govoril dr. Tomaszczuk, jedva potreben. Gospod poslanec je nadalje trdil, da se ti gospodje niso udeleževali debat v društvu. To trditev pa moram nekoliko popraviti. Jeden gospodov udeleževal se je stilizacije odločne resolucije, ki se je sklenila, predlagal dostavke, drugi pa je celo v odboru omenjenega društva. Tedaj gospodje se vendar neso tako pasivno deržali. Jedno leto je minilo od tega časa, in nobenemu teh gospodov se ni niti las skrivil ... Rad verjamem na besedo, da se je onim gospodom predložila pola s 14 vprašanji. Mislite mari, da vlada nima druge naloge, kakor trpeti napade njenih lastnih organov in jim biti zato še hvaležna.«

Potem je Šuklje navajal primere, kako v ZDA in Angliji odstavljajo uradnike ob spremembah vlade, in vprašal opozicijo, ki tako rada zre na sever in občuduje nemško državo, ali misli, da bi pruska vlada, ko bi ji začeli uradniki ukazovati, odgovorila s tako neuspešnim prezidijalnim ukazom. Kot primer drugačne prakse je navedel tudi Francijo, na koncu pa spomnil na junaštva prejšnje avstrijske vlade: »Tedaj bi res ne bil svetoval nobenemu uradniku udeležiti se podobne demonstracije.« Kot se je spominjal Šuklje, so takrat uradnikom prepovedovali obiske nedolžnih zabav in bralnih društev, obiskovanje nekaterih gostiln in kavnarn. Sodnim uradnikom so prepovedali občevanje z nekaterimi izrazitimi Slovenci. »Noben uradnik slovenske narodnosti in mišljenja ni bil

slovensko in kaj nemško v deželi – pri popolnoma neenaki vrednosti (Ungleichwertigkeit) obeh jezikov –, nemogoče rešiti na osnovi ljudskega štetja in da pri strankarskem opredeljevanju ne gre zgolj za nasprotovanje med Nemci in Slovenci, ampak da gre za odločno razlikovanje med liberalci in nacionalci, med Kranjci in slovanskimi fanatikci. III. Gospod Šuklje zasluzi v vašem razvoju in nastanku natančnejšo obdelavo, ki bo sledila drugič. Ta za vas za vsak način drag (thenere) poslanec ima fantazijo v parlamentu govoriti o zlati dobi in na vsiljivo, za vas verjetno neprijeten način brati vaš režim.« V L. Z. so nato Carnotova izzivali, naj se vendar podpiše pod svojimi imenoma, ki bo bodo vedeli, s kom polemizirajo. Ta pa je 8. 5. 1886 v L. W. to zahtevo zavrnil z izjavo, da se bo podpisal s pravim imenom takrat, ko bo Winkler začel podpisovati svoje izdolge v L. Z.

varen, ko se je zvečer ulegel v postelj, da se ne bode vzbudil v Črnovcih ali Odenburgu [...] Sedem poštnih uradnikov so naenkrat razpodili ... in ti uradniki se niso udeleževali nikakih političnih društev, neso se udeleževali sklepanja resolucij, obrnenih proti ministrstvu.« Potem ko je navedel še preganjanje šolnikov in lastno izgnanstvo v Wiener Neustadt, je nadaljeval z opisom razmer, ki so se na Kranjskem po Winklerjevem prihodu idilično umirile. Medtem ko so prej bili spopadi (tudi s smrtnimi izidi) v deželi na dnevnem redu, sta se zdaj narodni skupnosti zblížali in tudi v deželni zboru poslanci obeh narodov prijateljsko sodelujejo: »Danes ni treba klicati huzarskih eskadronov iz sosednjih dežel na Kranjsko ... Konjico so gospodje takrat mnogo izdatneje uporabljali«. Ob koncu je zaželel, da bi slovenski rojaki v sosednjih deželah uživali vsaj del pravic, ki jih Nemci uživajo na Kranjskem.

Pogled od blizu in v ozadje – arhivski in časopisni viri

6. 4. 1885 je deželni predsednik Andrej Winkler pisal grofu Taaffeju, kot ministrskemu predsedniku in vodji ministrstva za notranje zadeve. Obvestil ga je o inkriminiranem sestanku ljubljanskega ustavovernega društva (slednje je po Winklerjevih podatkih štel okrog 160 članov), ki se je zgodilo 6. 3. 1885 in so mu prisostvovali tudi trije državni uslužbenci: c. kr. finančni tajnik Johann pl. Feyrer, profesor na učiteljski šoli Wilhelm Linhart ter profesor na višji realci Josef Julius Binder. Winkler je ob tem pripomnil, da je imel že večkrat priložnost poročati nj. ekselenci o protivladni sovražni nastrojenosti ljubljanskega ustavovernega društva. Ta duh je vnovič prišel do izraza na omenjenem sestanku, in sicer ob vladi sovražnih govorih, predvsem pa je to bilo razvidno iz resolucije, sprejete v podporo Združeni levici, pri oblikovanju katere je aktivno sodeloval prof. Linhart. Prof. Binder naj bi svojo aktivno udeležbo izkazal s tem, ko se je dal izvoliti v društveni odbor. Winkler je poudaril, da se mu je zdelo primereno, da (preko njihovih predstojnikov) trem omenjenim funkcionarjem zastavi vprašanja, ki naj bi razložila, kako si omenjeni ljudje predstavljajo združljivost svoje funkcije državnega uslužbenca s to vladi sovražno demonstracijo. Posebej naj bi to bilo problematično, ker je resolucija izražala polno in enoglasno društveno podporo in zahvalo prizadevanjem Združene levice, usmerjenih v to, da obstoječo vlado zruši. Winkler je pismu priložil tudi poročilo policijskega višjega komisarja Parme, ki je sestanku prisostvoval, izvide Laibac-

her Wochenblatta, ki je o sestanku izčrpno poročal, ter vprašalnik, ki ga je deželno predsedstvo poslalo predstojnikom z zahtevo, da na njegovi podlagi opravijo zaslišanje svojih podrejenih – profesorjev Linharta in Binderja. 5. 5. 1885 je Taaffe Winklerju odpisal. Sporočil mu je, da se je z zadevo seznanil, se mu zahvalil za poročilo in vrnil priloge.⁸

Policijsko poročilo

Winklerjevemu dopisu Taaffeju je bilo priloženo poročilo višjega komisarja Parme, ki je sestanku prisostvoval kot predstavnik vlade. Iz poročila z dne 8. 3. 1885 je razvidno naslednje. Generalnemu zasedanju ustavovernega društva, ki se je začelo okrog pol devetih zvečer v restavraciji kazine, je prisostvovalo 24 članov. Najprej je društveni predsednik dr. Schaffer imel daljši govor, ki pa je bil sestavljen izključno iz sprevrženih kritik delovanja vlade med zadnjo državnozborsko sezono. Posebej je ob tem napadal vladne neuspehe v zvezi z dvema cilji, ki si jih je zadala: uravnoveženost državnega gospodarjenja in sprava med narodi. V zvezi s prvim je Schaffer poudaril, da sta se kljub povečanim davkom deficit in zadolženost povečala, kar zadeva spravo, pa se je položaj prav tako še poslabšal. Ostale Schafferjeve kritike so bile naslednje:

- državni deficit naj bi se povečal za 102 milijona;
- reforma na področju davkov (spremembe davka na nepremičnine in v zvezi z dohodnino), zakon proti socialistom, obrtni red, novela o dokladah (*Gebühren*), v nobenem primeru niso izpolnili pričakovanj;
- kljub temu da bi bilo progresivno obdavčenje najbolj primerno, ni bilo uvedeno; sicer je bil na področju gradnje železnic dosežen napredek, vendar je to pripisati prejšnji sestavi državnega zbora;
- nasploh vlada spodbuja vse po vrsti, naj nastopijo proti nemškemu elementu; slovenizacija je na pohodu, v tem duhu deluje politična uprava na Kranjskem (slovenizirajo se cele občine in npr. celó učiteljske), ob vsem tem pa se še zatruje, da je vse ostalo po starem;
- Slovenci so si ustvarili fanatično stranko, ki zasleduje le egoistične cilje in vidi interese le ožje domovine, nemški stranki je poglobljena skrb celotne države, vlada pa se je postavila na stališče federalizma.

⁸ Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), AS 16, Deželno predsedstvo za leto 1885, spis št. 1054.

Schaffer je nato sklenil, da morajo ustavoverci toliko časa vztrajati v opoziciji, dokler ne nastopi sprememba sistema. Za naslednje državnozborske volitve je menil, da bodo potekale pod velikim vladnim pritiskom in da je zato toliko bolj potrebno strniti vrste, poudarjati stare avstrijske tradicije in združiti vse Nemce in dobre Avstrijce.

Za njim je nastopil dr. Suppan, ki je poudaril, da so Slovenci kljub koncesijam, ki so jih dobili, nezadovoljni. Obseg teh koncesij je bil po njegovih besedah že tako velik, da novim zahtevam ni mogoče ustreči, ne da bi oškodovali Nemce.

Zatem je društveni blagajnik Leskovic predložil obračun za preteklo leto. Ta je bil sprejet, prav tako je bilo sprejeto Deschmannovo poročilo o finančnem poslovanju društva šolskega pfeniga. Pri tej točki sta se razprave udeležila profesorja Linhart in Binder ter predlagala, da se podpore tega društva v prvi vrsti namenijo večrazrednim šolam. Ta predlog je bil predložen odboru v obravnavo.

Končno je besedo povzel dr. Schrey, ki je opisal dobrohotni vpliv Nemcev v deželi kranjski, ki da so jo obvarovali pred prevlado divjaštva. Zatem je prešel k državnemu zboru in govoril o delovanju Združene levice, ki naj bi bilo v korist celotne države. V zvezi s Kranjsko je posebej omenil zasluge poslanca Plenerja. Schrey je nazadnje predlagal tekst resolucije, ki so jo z nekaj Linhartovimi popravki vsi navzoči sprejeli v naslednji obliki: *»Ob preteku državnozborske sezone izreka ustavoverno društvo poslancem Združene levice najtoplejšo zahvalo za predano, k cilju usmerjeno, prepričanju zvesto zastopstvo interesov skupne države, ustave in nemške stvari. Hkrati izraža upanje, da bo tudi v naslednjem obdobju zasedanja državnega zbora mogoče videti te korenjaške zastopnike nemškega naroda, kako enotno in polnoštevilno delajo zbrani v korist domovine.«*

Ob koncu so zbrani potrdili izvolitev vodstva društva, v katerega je bil kot nov član izvoljen tudi prof. Binder. Zborovanje se je končalo nekaj pred deseto uro zvečer.⁹

Vprašalnik za inkriminirana ustavoverna profesorja

Med prilogami Winklerjevega dopisa Taaffeju se je ohranil tudi znameniti vprašalnik, ki je toli-

kanj vzburl duhove. Prav tako sta bila vprašalniku priložena zapisnika zaslišanj, ki sta jih opravila oba direktorja šol. Ni pa najti zapisnika o zaslišanju finančnega uradnika Feyrerja, tako da ni jasno, ali je do tega zaslišanja sploh prišlo. Če primerjamo vprašalnik in časopisno poročilo o sestanku, izšlo v Laibacher Wochenblatt (št. 240/1885, str. 1, 2, 4 in 5), ugotovimo, da je prav to poročilo bilo osnova za sestavo vprašalnika, saj vprašalnik poizveduje o mnenju glede trditev, ki so bile zapisane v časopisnem poročilu o sestanku.

Winkler je tako 7. 4. 1885 poslal direkciji učiteljskega ter direkciji višje realne šole dopis. V njem je zahteval, da direkciji obeh šol zaslišita profesorja Linharta in Binderja, ki sta temu sestanku prisostvovala. Zaslišanje naj bi potekalo na podlagi sledečega vprašalnika, ki pa je vseboval 17 in ne 14 vprašanj, kot je v parlamentu trdil Tomaszczuk:

1. Ali in do katere mere soglašate z napadi in očitki na vlado, ki so bili na sestanku izrečeni v govorih, kateri so bili sprejeti z odobravanjem?
2. Kaj sam meni o očitkih prvega govornika češ, da *»vlada daje vedno nove koncesije posameznim strankam in narodom z izjemo nemškega ter da z namenom zlorabljanja spodbuja nacionalni element«*. Kaj razume pod koncesijami in ugodnostmi in koliko se mu te ugodnosti zdijo zloraba? Kateri obstoječi zakon naj bi s temi koncesijami in ugodnostmi vlada kršila?
3. Do katere mere meni, da je izrečena kritika istega govornika – ki je bila namenjena vladnim ukrepom na področju politične uprave, pravosodja, davčne reforme, železniškega prometa in socialne reforme – upravičena?
4. Katere protinemške ukrepe je po njegovem mnenju sprejela centralna vlada, posebej pa katere protinemške ukrepe je sprejela deželna vlada na Kranjskem; ali in v kolikšni meri se mu ti ukrepi zdijo nezakoniti?
5. Kaj meni o trditvi prvega govornika, da se vlada pri svojem delovanju poslužuje zelo svojvrstnih sredstev in da pri svojih korakih in sredstvih ubira politiko izvijanja (ovinkarjenja)?
6. Kaj bi imel pripomniti k vladnim ukrepom v zvezi:
 - z razpustitvijo zadnjega deželnega zbora;
 - s potekom zadnjih volitev v občinski zastop deželnega glavnega mesta;
 - z izdajo volilnega reda za trgovsko zbornico;

⁹ Prav tam.

- s spremembami na področju šolstva, posebej na učiteljišču, pa tudi drugod;
- z znanim sklepom Kranjske hranilnice, da postavi nemško šolo in gradi delavska stanovanja?

Ali in v kolikšni meri je po njegovem mnenju vlada v vseh naštetih primerih kršila obstoječe zakone in – v slučaju pritrdilnega odgovora – katere zakone?

7. Pri kateri od (v zadnjih letih mnogoštevilnih izvedenih) personalnih sprememb naj bi vlada po njegovem ravnala nekorektno? V kolikšni meri se mu zdi zaslužena graja uradnega časopisja in domnevnih uradnih kandidatur in kakšne utemeljitve lahko za to grajo navede?
8. V katerem smislu in v katerih primerih naj bi vlada stopila Nemcem na prste?
9. V kakšnem smislu se vprašanemu zdi pomanjkljiv Lex Šuklje, za katerega so glasovali tudi nemški deželni poslanci in ki je dobil tudi cesarsko potrditev?
10. V kolikšni meri soglaša s trditvijo govornika o tem, da je ljubljanski občinski svet sprejel sklep o slovenizaciji vseh ljubljanskih šol in njemu podrejenih uradov? Kje in v kakšnem smislu se je do zdaj izvedla slovenizacija ljubljanskih ljudskih šol in kje sploh je prišlo do katerekoli spremembe glede dosedanjega poučevalnega jezika na teh šolah? Kje in v katerih slučajih so Nemci v Ljubljani in drugje na deželi doživeli kršitev zagotovljenih pravic, ki jim jih jamči 19. člen temeljnega državnega zakona z dne 21. decembra 1867 (R. G. Bl. št. 142)?
11. Ali meni, da je izjava omenjenega govornika o tem, da je vlada drugo za drugo zastopniška telesa v deželi prepustila nacionalnim fanatikom, upravičena? V primeru da tako meni – v čem se je tovrstna aktivnost vlade manifestirala?
12. Ali se veliko ljudi v deželi – in eventualno kateri – ukvarja z učenjem ruskega jezika?
13. Ali se strinja s pogledi govornika, da vlada sledi federalističnim ciljem, in v slučaju pritrdilnega odgovora, katere dokaze lahko navede v podporo tej trditvi?
14. Ali se strinja s trditvijo drugega govornika, da so dejanja vlade na Kranjskem bila že večkrat upravičeno deležna kritike nemško-liberalnih državnozborskih poslancev? Ali tudi on meni, da je bila kritika upravičena in – v slučaju pritrdilnega odgovora –, katera dejstva lahko navede v podkrepitev?
15. Zakaj je – v slučaju, da se ne strinja z navedbami, ki so bile izrečene na sestanku – tam ostal?

16. Ali se mu zdi njegovo prisostvovanje na sestanku upravičeno glede na to, da so bile tam uprizorjene protivladne demonstracije, posebej z ozirom na enoglasno sprejeto in poslano zaupnico oz. priznanje Združeni levici, ki dela na rušenju vlade? Kako lahko opraviči svojo prisotnost na sestanku glede na nacionalne spore, ki vladajo v deželi in v katere se zlahka lahko pritegne študirajočo mladino?
17. Kako se je lahko pripetilo, da se je čutil poklicanega sodelovati pri oblikovanju zaupnice Združeni levici, oblikovane na omenjenem zborovanju?¹⁰

Zaslišanji

Direkcija učiteljišča je odgovor poslala takoj po opravljenem zaslišanju 12. 4. 1885. Potem ko je direktor učiteljišča Blasius Hrowath prof. Linhartu prebral vprašanja in si jih je nato Linhart še sam prebral, je na zapisnik izjavil naslednje: »Na vprašanja od 1 do 15 nisem v stanju odgovoriti. Sem veliko premalo politika, da bi se lahko izjasnil v zvezi s temi vprašanji. Kolikor mi je znano, se še nikoli nisem na kakem javnem zborovanju izjasnil glede kateregakoli političnega vprašanja, kar je dokaz, da se s politiko ne ukvarjam. Prav tako malo se ukvarjam tudi s pravnim študijem, tako da prav tako nisem sposoben presojati, ali je s tem ali onim ukrepom vlada kršila ta ali oni zakon. Kar zadeva vprašanja pod 15, 16 in 17, odgovarjam naslednje. Sem že skoraj 15 let član vseh tukajšnjih društev. Osebe, ki jih vodijo, so mi znane kot zelo častivredni možje, polni patriotizma. Se pa redko primeri, da bi se lahko poslušalec z vsemi navedbami v dolgem govoru posameznega govornika strinjal. Prav tako redko se primeri, da bi poslušalec, ki se z vsem ne strinja, zborovanje takoj zapustil. Menim, da tega nisem bil dolžan storiti, saj je bil prisoten tudi zastopnik c. kr. vlade, ki je dopustil, da je zborovanje potekalo, ne da bi ga prekinjal. Slednje se gotovo ne bi zgodilo, če bi se pripetilo kaj nedostojnega. Prav tako so zborovanju prisostvovali tudi drugi uradniki in so tam ostali do konca.

Najodločneje pa moram zanikati, da bi z eno samo besedo sodeloval pri oblikovanju zaupnice poslane Združeni levici. To je popolnoma napačno in neresnično. Prav tako nisem predlagal nobenih amandmajev, kot je bilo popolnoma napačno napisano v nekem članku tukajšnjega *Lai-bacher Zeitunga*.«

¹⁰ Prav tam.

Po tej izjavi je bil zapisnik zaključen in podpisan.

Direktor višje državne realke Mrhal je v dopisu c. kr. deželnemu predsedniku sporočil, da c. kr. profesor Josef Binder, kljub opominu, ni želel natančneje odgovarjati na vprašalnik. Tako je poslal zapisnik zaslišanja, ki ni potekalo povsem po željah deželnega predsednika.

Do zaslišanja je prišlo 11. 4. 1885 v direktorjevi pisarni. Potem ko je direktor prof. Binderju prebral vprašanja, ga je pozval, naj resnicoljubno in po najboljši vesti nanje odgovori.

Ob tej zahtevi je prof. Binder izjavil, da so zastavljena vprašanja tako mnogoštevila in po vsebini težka, da prosi za pol do tričetrt ure časa, da jih natančno prebere in o njih razmisli.

Direktor je tej prošnji ugodil, po tričetrt ure pa je prof. Binder izjavil sledeče: »V zvezi s točko 1 zelo obžalujem, ker nisem v stanju, da bi se uradno izrekal o tem, kaj mislim, oz. da bi posamezne misli utemeljeval, preden bi jih javno in glasno izustil. Tako neupravičeni zahtevi moram nasprotovati v interesu pravice do svobodnega samoodločanja. Isto velja tudi v primerih od 2 do 11 ter 13 in 14. Za odgovore na ta vprašanja je potrebno natančno poznavanje avstrijske zgodovine od 1879 dalje, prav tako bi bilo potrebno natančno poznati gradivo v zvezi s tovrstno problematiko ter imeti popolnoma oblikovano poznavanje politike oz. razpolagati z zmožnostmi na političnem področju. Glede na vse skupaj torej moram izjaviti, da pri najboljši volji nisem v stanju takoj odgovoriti na vprašanja, najmanj pa mi je mogoče odgovoriti uradno.«

Direktor Mrhal je nato Binderja opozoril, da visoki odlok dobesedno zahteva, da odgovori na vsako vprašanje posebej: »Oponinjam vas, da je vaša dolžnost, da izpolnite naročilo oblasti, ki so vam predpostavljene, po najboljši vesti in zmožnostih.«

Prof. Binder ga je zavrnil: »Na to ne morem odgovoriti nič drugega kot to, kar sem že izjavil.« Na ostala vprašanja je prof. Binder odgovoril sledeče:

V zvezi z 12. vprašanjem (koliko ljudi na Kranjskem se uči ruščino): »Na to nisem v stanju dati nobene informacije.«

Na 15. vprašanje: »Ker nisem na zborovanju opazil nič nezakonitega, nisem imel razloga, da

bi ga zapustil. Tudi vladni zastopnik ni nasprotoval ničemu.«

V zvezi s 16. vprašanjem: »Zborovanja nisem razumel kot protivladno demonstracijo, ampak kot to, kar je v resnici bilo – vsakoletno generalno zborovanje s strani vlade odobrenega društva. Obstoj Združene levice je prav tako malo nezakonit, kot tudi nastopanje tega kluba za nemštvo. Slednjo aktivnost Združene levice smatram za pohvale vredno, posebej zato, ker so vendarle tudi Nemci zvesti avstrijski državljanji. Novo pa mi je, da bi Združena levica načrtovala rušenje vlade, saj sem do zdaj verjel, da levica nasprotuje proti desnici, vlada pa je nad vsemi strankami. Prav tako ne vidim zveze med mojo prisotnostjo na zborovanju, v deželi prevladujočimi mednacionalnimi spori, ter mladino, ki jo poučujem. V tem primeru bi bilo sodelovanje zrelih mož (kar učitelji so) pri delovanju posameznih društev zlo in bi taka nevarna društva ne imela zakonske podlage za svoje delovanje.«

V zvezi s 17. vprašanjem: »V sprejemu častne funkcije v zakonito dovoljenem društvu, katerega člani so častivredni možje, nisem mogel zaslediti nič nezakonitega.«

Ker prof. Binder ni imel nič več pripomniti, je bil zapisnik zaključen in podpisan.¹¹

Zaključek

V fondu Deželnega predsedstva za Kranjsko ni zaslediti nobenih drugih arhivalij v zvezi z zadevo, ki smo jo osvetlili. Kljub nezadovoljivim odgovorom oz. neposlušnosti obeh profesorjev, se Winklerju očitno ni zdelo vredno, da bi vso stvar gнал dalje in posegal po disciplinskih ukrepih. Verjetno se lahko zanesemo na Šukljetovo tolmačenje okoliščin, kot jih je predstavil v državnem zboru. Njegove izjave imajo posebno težo z ozirom na to, da je bil Šuklje ozko povezan z Winklerjem in da je svojčas tudi urejal Ljubljanski list, ki so ga ustavoverci označevali kot tipičen primer rek reptilnega časopisja, ki ima za nalogo braniti vladno politiko na Kranjskem. Tako lahko zaključimo, da drži trditev Laibacher Zeitunga, da »to izpraševanje ni imelo posledic, saj vsi izprašani uradniki lepo in mirno uživajo svoje službe – s to t. i. inkvizicijo so dobili le namig, da jim je pod aktualno vlado sicer dovoljeno dosti, ne pa vse«, oz. s Šukljetovimi besedami: »Mislite mari, da vlada nima druge naloge, kakor trpeti napade njenih

¹¹ Prav tam.

lastnih organov in jim biti zato še hvaležna.« Očitno je ta epizoda pomenila le en povod več za prenapihovanje dejstev in kričanje o tem, kako se na Kranjskem teptajo osnovne državljanske pravice Nemcev – v obravnavanem primeru celo svoboda misli.

Zgoraj opisana epizoda nam tudi posredno pomaga razjasniti odnose med Nemci v južnih kronovinah Avstrije. Dejstvo je, da se je v vrstah ustavoverne stranke po sestopu z oblasti začela širiti nesloga. V začetku osemdesetih let se napetost ni stopnjevala zgolj med strankarskimi prvaki in poslanci na Dunaju, pač pa tudi v provinci. Med ljubljanskimi oz. kranjskimi in spodnještajerskimi Nemci je tako prihajalo do medsebojnih verbalnih obračunov. Celjski Nemci so npr. leta 1883 v svojem glasilu *Deutsche Wacht* kranjskim rojakom očitali mlačnost, nedoslednost in defetizem: »Danes posvečamo nekaj besed tistim, ki so za položaj na Kranjskem in posebej v Ljubljani posebej krivi – Nemcem na Kranjskem; čeprav bi lahko v letih boja proti nacionalcem prej kot vsi ostali prišli do spoznanja, da je v spopadu z njimi potrebna brezobzirna energija in strumno zastopanje nacionalnih interesov, taktika nemških Kranjcev kaže ravno nasprotno. Namesto energične obrambe je prisotna komodna koncilianca. Višji nacionalni čut izrinjajo izbruhi lojalnosti, ki vzbujajo posmeh nasprotnikov, nezaupanje vsake vlade in zaničevanje sodrugov v ostalih provincah. Njihova večna napaka je bila vera, da bodo z lojalnim dobrikanjem ter z boječim zatajevanjem nacionalnega čuta izprosjačili zaščito od vsakokratne vlade. Prizadejana so jim bila mnoga razočaranja, grenke izkušnje, vendar jim te niso prinesle okrepitve, niso zasejale semena boljše metode. Zdeli so se kot ohromljeni od strahu pred kakim duhom, kar je njihove souvage še bolj opogumilo. Če jih niso poučile njihove lastne izkušnje, jim bodo pomagale toliko manj izkušnje iz mednacionalnega boja avstrijskih narodov. Tisti stavek, ki je danes iz velikega števila konkretnih primerov jasen že vsakemu, še tako nezrelemu posamezniku, njim še zmeraj ni doumljiv: »Tako imenovano pravo avstrijstvo ni tisto, ki nas vodi k uspehom, pač pa resna, k dejanjem pripravljena odločnost v zasledovanju nacionalnih ciljev.« Nacionalnosti, ki se danes priklanja, so štete ure – na milost in nemilost je prepuščena sovražnikom. Primer za ta teorem so priskrbeli kranjski Nemci. Kaj so v teku let s svojo ostenativno lojalnostjo dosegli? Ali so si priskrbeli protekcijo katerekoli vla-

de? Nekateri izmed njihovih tako imenovanih vodij bi znuli o tem med zelo intimnimi prijatelji marsikaj povedati. Nemško ljudstvo na Kranjskem ne more imenovati niti ene pridobitve, ki bi jo pridobilo kot nadomestilo za svojo politično reputacijo. Drža tako imenovane ustavoverne stranke na Kranjskem je tolikokrat mejila na strahopetnost, da se od te skoraj ne razlikuje – pri tem so nam na voljo dejstva zelo mladega datuma. Kjer sta zloglasna nemška uslužnost in hlapčevstvo splošna maksima, tam je pripravljena zemlja za razcvet renegatstva. Nemci Kranjske lahko o tej temi povedo več kot katerakoli druga stranka. Njihovi voditelji z določeno mero afektiranja igrajo politične zmerneže in znajo svojim sodrugom predstavljati svoje dvornosvetniške oscilacije kot produkte modrega duha zmernosti. Šele ko ti zmerni modreci – ki v vseh svojih govorih grmijo z lajtmotivom hrepenenja po redu – prebegnejo v tabor prvakov, šele takrat se dobrim Ljubljancem odpro oči in objokujejo odpad, ne da bi izvrgli odpadnike. Ta korupcija prepričanja je končno prešla na ljudstvo. Namesto samozavestne energije in moralne premoči je nastopila – od previdnega patriotizma tako različna, z lojalnostjo prekažena – omejenost, ki je v svoji pobožnjaški maniri pridobila papeške poteze in učinkuje odbijajoče. Namesto da bi se organizirali in spustili v boj do konca ter izkoristili vse prednosti, ki se ponujajo iz izkušenj (to je npr., da je druga plat brutalnosti prvakov nenavadna strahopetnost), klečeplazijo in hlapčujejo, izigravajo preganjano nedolžnost, vlogo, ki v politiki deluje le smešno. Kolikor močnejši udarci padajo po njih, toliko večja je njihova afektirana lojalnost. Zdi se, da svoje zglede iščejo v svetniških legendah. Kljub temu so si morali s strani ljubljanskega župana pustiti reči, da so tisti, ki provocirajo. To je na smrt smešno. Toda šibki si vsi delijo isto usodo – nič ni tako zavrženega, da jim človek ne bi mogel oponesti. Kranjska je izgubljena, Ljubljana še ne čisto, vendar so dnevi nemštvu šteti, razen če ne nastopi sprememba dosedanje taktike. Skoraj smešno je, če nemški časopis ob omenjenih brutalnostih Slovincem predloča materialno škodo, ki bi jo Ljubljana utrpela z izgubo Nemcev. Kot da ne bi Slovenci sistematično in očitno delali na tem, da Ljubljano popolnoma slovenizirajo. In ali je to sploh odgovor, s katerim se potrjujejo zausnice? Ali se s takim publicističnim marazmom ne spodbuja politične nesposobnosti? Omenjeni list med drugim piše: »Smo v opoziciji do Taafsejevega kabineta, toda kljub temu smo prepričani, da velik del tistega, kar je Winklerjevi eri v Ljubljani postalo mogoče, ni dobilo potrditve ministrstva.« To je pri nas način, s katerim

tisk politično vzgaja. Vendar se ne čutimo poklicane, da bi nemškim Kranjcem odpirali nove poti k boljšemu. Le samospoznanje in samozavedanje jih bo pripeljalo do spoznanja, da izboljšanja ni mogoče doseči po poti, ki so jo ubrali, in da se morajo znebiti predvsem tistih ljudi, ki so jih postavili na ta kriva pota. Torej proč z dosedanjimi vodji nemških Kranjcev. Svojo nacionalnost so tako dolgo izdajalsko zatajevali in se tako zelo postavljali na stališče ekscesivne lojalnosti z egoističnim ozadjem, da jih je vsaka vlada kot nenevarne in odslužene potisnila v stran in jih prepustila usodi. Stranki ni manjkalo ne materialnih in ne moralnih sredstev, vendar je njenim voditeljem manjkala potrebna srčnost, da bi utrdili položaj. Nemški Kranjci so zavedeni, vendar je bistvo njihove individualnosti dobro. Z ozirom na to si ne zaslužijo, da se jih daje češkim Nemcem za strašljiv primer samosproduciranega propada. Upanje na izboljšanje in rešitev ni izključeno, vendar je odvisno od gesla: »Ljudi, nove ljudi!«¹²

Laibacher Wochenblatt je 1. 9. 1883 užaljeno odgovoril na zgornji članek in poudarjal, da je to že drugi udarec, ki ga je omenjeni časopis zadal »s pestjo v obraz« kranjskim Nemcem: »Če predpisovalci receptov na Savinji menijo, da bi bilo dovolj zgolj razvitje nemških zastav, naj pridejo in to sami poskusijo v deželi, kjer se gospodični iztrga trak za uro zgolj zato, ker je bil v nemških nacionalnih barvah. V primeru, da bi svoje nasvete resnično skušali preizkusiti, bi se kaj kmalu vrnil domov

temeljito ozdravljeni. Ne nacionalistična neumnost, ampak nemška kultura lahko pritegne Slovence, in to je edina možnost za deželo, kjer so Nemci v manjšini. Značilna za vso zadevo je okoliščina, da do teh izpadov, ko omenjeni list v maniri strogega biriča vleče kranjske Nemce pred krvavo sodišče, prihaja navadno takrat, ko se znan politični potujoči pridigar na spodnjem Štajerskem, ki je v ozkih stikih z omenjenim časopisom, zasiti slovenskih prvakov. Tedaj se – kot se zdi nekoliko izčrpan od običajnih besednih bitk, pri katerih žal ni nobenega nasprotnika – preko svoje osebne časopisa loteva razsvetljevanja kranjskih Nemcev.«

Kot smo že ugotovili, so se za kranjske Nemce v prvi polovici osemdesetih let 19. stoletja v parlamentu potegovali poslanci Jacques, Plener in Tomszczuk. To nedvomno govori o tem, da so kranjski Nemci politično gravitirali k zmerni staro-liberalni struji ustavovernega tabora, saj so vsi prej naštetih poslanci spadali v ta tabor, ki se je ob razkolu leta 1885 utelesil v Plenerjevem Nemško-avstrijskem klubu.¹³ Ta politična usmeritev Nemcev v Avstriji je še vedno zagovarjala tezo, da se interesi nemštva in interesi monarhije prekrivajo ter da se nemški nacionalni cilji lahko dosežejo le s pomočjo močne centralistične države, katere krmilo mora prevzeti nemško-liberalna stranka. Temu taboru je nasprotovala bolj radikalna nemško-nacionalna struja, ki se je leta 1885 utelesila v Steinwenderjevem Nemškem klubu. Slednji je za bistveno izhodišče programskih usmeritev sprejel načelo, da so nemški nacionalni interesi nad vse in da nikakor niso nujno v sozvočju z državnimi.¹⁴ V obdobju do odkritega razkola je politiko ustavoverne stranke narekovalo njeno umerjeno liberalno krilo. Tovrstno politično usmeritev so kranjski Nemci podpirali, kar je razvidno tudi iz vrste resolucij in izjav podpore,¹⁵ spodnještajersko, še posebej celjsko nemštvo, pa je bilo z njo nezadovoljno in je zahtevalo bolj odločno, brezkompromisno obrambo nacionalnih interesov. Nezadovoljstvo s politiko Združene levi-

¹² *Deutsche Wacht* 23. 8. 1883; *Deutsche Wacht* je v isti številki objavil še naslednje grozljive vesti iz Ljubljane: »Med nemškim študenti, ki so bili izpostavljeni terorju požiralcev nemštva, je bil tudi Drolz, študent rudarstva (*Bergakademiker*) iz Laškega (*Tüffer*); godilo pa se mu je vseeno bolje kot njegovemu bratu, ki so ga svojčas nahujskani kmetje ob pretepu na Jančah maltretirali s cepcem, da je za posledicami tega prezgodaj umrl. Nemcem se pri obisku Ljubljane toplo priporoča, da se pravočasno oskrbijo z revolverji. Gospodje nacionalci in njihovi časopisi so lahko res ponosni, da so zbudili veliko nacijo. Krasno življenje v beli Ljubljani in zlati Pragi.»

Prijaznosti iz Ljubljane

»Na tujca naredi Ljubljana vtis mirnega, dobrodušnega mesta; ko pa je nekdo pobliže posvečen v razmere, se ta iluzija kmalu razbije, saj je v resnici zgolj pasivnosti nemške manjšine pripisati, da svet ne sliši še za večje krave. Posebej so zamerili nekemu turnarju, ki je sokoliste ob pivskem omizju osmešil z nekaj verzi in jih slavil kot rdečesrajčnike in spomnil na nekoliko glasne živjo klice med obiskom cesarja. Zdaj so vse sile velike nacije usmerjene, da zadajo smrten udarec Turnvereinu. Pesnik nedolžnih verzov, železniški uradnik, seveda ni smel ostati na slovenskih tleh in so ga hitro premestili. Zdaj skušajo sokolisti svoje maščevanje izliti nad turnarji. Potem ko so uspeli napasti

dva turnarja, so hoteli inscenirati večji eksces ob njihovem generalnem zborovanju. V resnici so naleteli na štiri mladeniče, od katerih sta dva bila Slovenci. To pa jih ni zmotilo in petnajst sokolistov je te štiri preteplelo z dežniki. Nadaljevanje bo sledilo na sodišču.»

¹³ Primerjaj: Lothar Höbelt: *Kornblume und Kaiseradler: die deutschfreihetlichen Parteien Österreichs 1882-1918*, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, München: R. Oldenbourg, 1993, str. 50 in 52.

¹⁴ Primerjaj: Klaus Bertchold: *Österreichische Parteiprogramme 1868-1918*, Wien: Geschichte und Politik, str. 76-77.

ce se je pri celjskih Nemcih začelo izrazito kazati od leta 1882. Po zatrjevanju Cillier Zeitung naj bi jo vodili »spolitizirani profesorji in politični doktrinariji«. Tako so spodnještajerski Nemci 1885 z odobravanjem sprejeli razpad Nove levice in ustanovitev Nemškega kluba ter se z njegovim delovanjem v celoti identificirali.¹⁵

Očitno je torej, da spori med kranjskimi in spodnještajerskimi Nemci niso izvirali le iz različnih pogledov na strategijo oz. taktiko doseganja ciljev, niti ne zgolj iz strahu, da je po padcu Ljubljane v slovenske roke na vrsti Celje, pač pa je šlo tudi za globlja politična, če ne že ideološka razhajanja.

Zusammenfassung

Takt besaß dieser Mensch sicher nicht
Die Verfolgung verfassungstreuer Beamter in
Krain

Nach dem Verlust der Herrschaft in Ljubljana (1882) und im Krainer Landtag (1883) scheiterten endgültig die Bestrebungen der im Laibacher verfassungstreuen Verein versammelten Krainer Deutschen nach völliger politischer Beherrschung Krains. Die Situation änderte sich drastisch und das deutsche Lager in Krain, von dem fast alle Deutschtümpler, aber auch ein großer Teil der Deutschen abfiel, mußte seine grundlegenden nationalen Interessen verteidigen. Die Bestrebungen der Krainer Deutschen waren daher seit den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts auf die Sicherung eines autonomen Schulwesens und die Ermöglichung der Tätigkeit der Kultureinrichtungen der Deutschen konzentriert – einer Minderheit, die etwas weniger als ein Fünftel der Laibacher Bevölkerung und rund 5 Prozent aller Krainer und Krainerinnen umfaßte. Damit untrennbar verbunden war auch ein Kampf auf

finanziell-wirtschaftlichem Gebiet, der sich vor allem in Boykotten einzelner nationalbewußter Händler äußerte (»Jeder zu den seinen«) und sich noch verschärfte anlässlich slowenischer Versuche, die Krainer Sparkasse zu übernehmen, die eine wesentliche und unversiegbare Finanzquelle für alle Bedürfnisse der deutschen Volksgruppe in Krain war.

Eine besonders beliebte Zielscheibe der Krainer Deutschen war der Landespräsident Winkler, ein Exponent der neuen Regierungspolitik in Krain, die die deutsch-liberalen Kreise in Österreich als Todfeind verstanden. Neben Angriffen in der Presse bedienten sich die Krainer Deutschen der Hilfe deutsch-liberaler Abgeordneter im Wiener Parlament, die Winklers Politik wiederholt kritisierten und auch damit verbundene Interpellationen stellten. Mit Beschwerden über die Unterdrückung des Krainer Deutschtums traten im Parlament die Abgeordneten Jacques (1883) und Plener (1885) auf (letzterer auch mit einer Interpellation) sowie der Abgeordnete Tomaszczuk (1886). Nachdem Tomaszczuk Winklers Verbot der Finanzierung einer deutschen Schulgründung durch die Krainer Sparkasse kritisiert und in dieser Angelegenheit eine Interpellation eingereicht hatte, stellte er im Parlament auch Winklers Schikanieren verfassungstreuer Beamter vor. Er erwähnte einen Erlaß des Landespräsidenten Winkler aus dem Jahr 1885, der die Befragung jener Staatsangestellten bestimmte, die einer Versammlung des Laibacher verfassungstreuen Vereins beigewohnt hatten. Die »stigmatisierten« Beamten mußten schriftlich 14 Fragen beantworten über ihren persönlichen Standpunkt zu den bei der Versammlung angenommenen Beschlüssen. Diese Beschlüsse hatten die Regierungspolitik kritisiert und ihre Unterstützung für die deutsch-liberale Opposition ausgedrückt. Tomaszczuk entrüstete sich über das mangelnde Taktgefühl des Landespräsidenten Winkler. Die deutsch-liberale Presse erörterte weitschweifend die Inquisition in Krain. Die slowenische Presse und der slowenische Abgeordnete Šuklje wiesen die Anschuldigungen zurück und enthüllten, daß es sich nur um drei Beamte handelte, die durch die Befragung lediglich den Wink bekamen, daß die Regierung von Seiten ihrer Angestellten keine Kritik hören will. Sonst war den gegen die Regierung gesinnten Beamten nichts passiert und sie hatten ihre Stellungen beibehalten. Bei dieser Gelegenheit erinnerte die slowenische Seite die deutschen Liberalen an den Terror, den Jahre zuvor deren Regierung ausgeübt hatte. Damals wur-

¹⁵ *Že v začetku leta 1880 je npr. tudi kranjske Nemce, ki so enako močno cenili tako slogo kot zmernost, neprijetno presenetil razpust eksekutivnega odbora Ustavne stranke (Verfassungspartei) zaradi umika poslancev Napredne stranke (Fortschrittspartei). Do popolnega razcepa oz. razpada Ustavne stranke je prišlo zaradi različnih stališč v zvezi z vojnim zakonom. (L. T., 17. 1. 1880; članek z naslovom "Die Auflösung des Executivcomites der Verfassungspartei").*

V letu 1881 so najbolj upali v novonastalo ustavoverno Združeno levico (Vereinigte Linke), ki je na kongresu 13. 11. 1881 na Dunaju združila vse frakcije v enoten klub Ustavovorne stranke, katere program je bil enoglasno sprejet (L. W., 26. 11. 1881).

¹⁶ *Primerjaj: Janez Cvirn: Trdnjaviški trikotnik, Maribor, Obzorja, 1997, str. 102-107.*

den slowenische Beamte in die gottverlassensten Teile der Monarchie strafversetzt – nicht, weil sie an regierungsfeindlichen Treffen teilgenommen hätten, sondern nur, weil sie Slowenen waren.

Das Archivmaterial ermöglicht einen näheren Einblick in den Verlauf der Verhöre der Laibacher Mittelschulprofessoren Linhart und Binder, die allerdings die Mehrheit der Fragen nicht beantworteten. Linhart versuchte sich herauszuwinden, daß er von Politik zuwenig versteht. Binder lehnte die Beantwortung aus prinzipiellen Gründen ab und erklärte, daß er sich einer solchen ungerechtfertigten Forderung (einzelne Gedanken begründen zu müssen, bevor er sie öffentlich und laut ausdrückt) im Interesse des Rechts auf freie Selbstbestimmung widersetzen müsse. Beide beriefen sich darauf, daß beim inkriminierten Treffen nichts Strittiges vor sich gehen konnte, weil der anwesende Vertreter der k.k. Regierung die Versammlung nicht unterbrach und zuließ, daß sie ungehindert stattfand.

Das dargestellte Ereignis zeigt anschaulich, in welchem Ausmaß die Leidenschaften aufgepeitscht waren, wie also ein an und für sich triviales Ereignis eine große Medienaufmerksamkeit auf sich ziehen konnte und Gegenstand hitziger Parlamentsdebatten wurde.

Mittelbar enthüllt das vorgestellte Beispiel die politische Orientierung der Krainer Deutschen bzw. des Laibacher deutschen verfassungstreuen Vereins im Rahmen der Vereinten Linken. Alle Abgeordneten, die in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts im Parlament zur Verteidigung der Krainer Deutschen auftraten, waren Anhänger des gemäßigten altliberalen Flügels, der sich nach dem Zerfall der Vereinten Linken zum Deutsch-Österreichischen Klub formierte. Der berühmte Plener war der Führer des erwähnten Flügels bzw. der späteren Parlamentspartei. Das erklärt auch den Hintergrund des Konflikts zwischen den Krainer Deutschen und ihren Landsleuten in der Untersteiermark zu Beginn der achtziger Jahre des 19. Jahrhunderts. Die Untersteirischen Deutschen waren Anhänger der stärker nationalen Strömung, die mit der »blassen« Politik der Vereinten Linken unzufrieden war und nach dem Zerfall der Vereinten Linken den radikaleren Deutschen Klub unterstützte. Die Cillier Deutschen warfen den Krainer Deutschen Lauheit, Prinzipienlosigkeit und Kapitulantentum vor und riefen zum Austausch der Führung der Krainer Deutschen auf. Es scheint aber, daß sie dazu nicht nur durch ihre Nichtübereinstimmung mit der (vermeintlich) verfehlten deutschen Politik in Krain angeregt wurden, sondern daß es sich um tiefere ideologisch-politische Meinungsverschiedenheiten zweier deutscher Gemeinschaften im geschlossenen slowenischen Siedlungsgebiet handelte.